

ԻՆՉՈՒՒՄ ԿՅՍ ՓՈԹՈՐԻԿԸ

Աշխարհի այս խուլ անկեան մեջ, ուր մարդիկ վարժ են շուտ մոռնալու իրենց խոստումներն ու յանձնառությունները, ուր մարդիկ մասնագիտացած են շուտ իրենց կեցությանը շրջադարձ կատարելու արհեստագիտությունը, կ'ուզենք վերաբարձի կարգով յիշեցնել, թե երկար ու ցուրտ բանավեճերե տեղ, լիբանան-ցիները՝ իրենց հետ ունենալով արաբական աշխարհը՝ Լիբանանի գոյությունը պահպանելու նպատակա համայն աշխարհին պահանջեցին միջազգային ատենակի մը կազմութիւնը: Ընդդէմ, նաեւ, որ լիբանանեան որոշ հատուածներ, ատենակի կազմութեան շատ անելի վաղ՝ ամբաստանութիւններու թիրախ դարձուցին միջազգային դատական ատենանը (տակաւին անգոյ), առարկելով, թէ ատենանը քաղաքական նպատակներ պիտի հետապնդէր, իրական խորք պիտի չունենար, քաղաքական ցուցմունքներու ազդեցութեան տակ պիտի գործէր: Խորհրդարանը փակելէ, մայրաքաղաքին առետրական կեդրոնատեղիներուն առջեւ վրանային ճամբարներ հաստատելէ, կառավարական կառույցները անդամայնուծելէ, Մայիս 7-ի տիրապիշէ դէպքերէն ետք, այսօր՝ չորս սպաները ազատ արձակելու վճիռին լոյսին տակ, ընդդիմութիւնը իր թիրախը դարձուցած է Լիբանանի իրական կառույցները եւ ի՚նչ, յանկարծ կը պարզուի, որ միջազգային դատական ատենանը ապաքաղաքական խորք ունի եղեր...:

Լիբանանի իրական մարմիններու վրայ գործուած անարդարանալի այս յարձակումը եւ միջազգային ատենանի որոշումը պաշտպանելու ցուալի հակասութիւնը լուրջ հարցականներ կըրնայ ստեղծել, եթէ ոչ՝ ստեղծած է արդէն: Փաստօրէն, կըՖիջ Զարիբի սպանութեան անմիջապէս յաջորդող հակարուանին, միջազգային դատարանին կազմութիւնը մերժող հոսանքները, որոնք օրին լիբանանեան ատենակի մը կազմութեան հաւանութիւնը կու տային, այսօր չորս սպաներուն ազատ արձակումին լոյսին տակ, իրենց քարոզչական հրետանին դարձուցած են Լիբանանի իրականական կառույցներուն ուղղութեամբ: Անբացատրելի է այս երեւոյթը: Մէկ կողմէ ուրախութեամբ կը դիմաւորեն ատենանի որոշումը, միւս կողմէ կասկածանք կ'արտայայտեն միւլտիլինգ կառույցին շուրջ: Այս մէկը մտահոգութեան մը ապացոյց է:

Ինչո՞ք քարոզչական այս անվայել ու վիրաւորական արշաւը Լիբանանի իրականական կառույցներուն դէմ: Պատճառը պարզ է: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ամենաբռնուած օրերուն, երբ գերմանական ռումբերը Բրիտանիոյ վրայ կը տեղադրուէին, Լոնտոնն ու անկախական քաղաքները սարսափի տակ կը պահէին, կառավարութեան անդամներէն մէկը, օրուան վարչապետ Չըրչիլին, հարցում մը կ'ուղղէր, թէ Բրիտանիա ինչպէ՞ս պիտի տոկար Զիլլերի օդարձակներուն առջեւ, Չըրչիլ ժպտալով կը պատասխանէ. «Մի վախճաք պետութեան վրայ, այնքան ժամանակ որ իրականական կառույցները անկաշկանդ կը գործեն, իսկ քանդուածը շուտով կընակեց վերակառուցել...»:

Ընդդիմութեան քարոզչական արշաւը Լիբանանի իրականական կառույցներուն վրայ սերտուած է յատուկէն ծրագրաւորուած, պետականութիւնը քայքայելու միտող քաղաքականութեան մը հերթական հանգրուան է, բայց ոչ՝ պատահականութեան: Բայց շարժում ու կազմալուծել իրականական կառույցները, անիշխանականութիւն ու անկառավարելիութիւն ստեղծելու նպատակաւ:

Ընդդիմութիւնը կը մոռնայ, որ իր օրին լիբանանեան դատարանը պարզապէս գործադրեց միջազգային ատենակի որոշումը, ինչպէս վերջերս դարձեալ հետեւելով անոնց վճիռին՝ ազատ արձակեց արգելափակուած սպաները:

Քաղաքական անձնադրութիւններու եւ իրականական մարմիններու հասցէին ընդդիմութեան ծաւալած ամեն քարոզչութեան առ ի պատասխան, Մուսթաքալ Զոսանք խորհրդարանական խմբավարին նախագահը՝ Սաատ Զարիբի անկախ մը եւս ապացուցեց լիբանանեան տարրորութեամբ եւ ոչ՝ համայնքային արժանիքներով օժտուած դեկավարի մը յատկանիշները, երբ ամենայն հանդարտութեամբ եւ առարկայական դատողութեամբ, լատենտողական բոլոր արդիւններուն առջեւ յայտնուելով վերահաստատեց միջազգային ատենակի որոշումները (վճիռները) ընդունելու իր պատրաստակամութիւնը:

Չորս սպաները ազատ արձակելու վճիռը, ատենակի ապաքաղաքական կառույց մը ըլլալու ամենավառ ապացոյցն էր: Իսկ ապաքաղաքական ատենան կը նշանակէ ոճրագործները ուր որ ալ գտնուին անոնց՝ փախուստ պիտի չտան արդարութեանէն:

Չորս սպաները ազատ արձակելու առիթով, կազմակերպուած փառատօներուն, հանդիսութիւններուն ընթացքին, հանդիսավարներուն, բանխոսներուն ու հարաբերող կազմակերպողներուն պիտի ուղղենք շատ համեստ հարցում մը. ի՞նչ պիտի ըլլայ անոնց դիրքը, երբ միջազգային դատական ատենանը իր հարցաքննութիւնները շարունակելու նպատակաւ ձեռքարկւողութեան տրվ վճիռներ արձակել, ի մասնաւորին՝ Մարտ 8-ի գործադրութիւնը կարգ էր անձնադրութիւններու դէմ: Ընդդիմութիւնը պիտի շարունակէ՝ արդէտք իր բարի վկայութիւնները միջազգային դատական ատենանի հասցէին: Այս որոշանք թուլացած են, ընդդիմութեան ընտրական դիրքերը, որ չորս սպաները ազատ արձակելու վճիռը ամենաանստացուցիչ, անպատշաճ ու գռեհիկ ոճով կ'օգտագործուի ընտրական քարոզարշաւէ ներս:

Երեսուներկու օրեր լիբանանցիները կը բաժնեն խորհրդարանական ընտրութիւններէն: Ընտրութիւններ, որոնք յառաջիկայ տասնամեակներուն Լիբանանի կրելիք դիմագիծին անկիւնաքար կ'ուղան են դառնալով:

Մենք անհրաժեշտութիւնը չունինք վկայակոչելու ընտրութիւնները ընդդիմութեան յաղթանակով արարտելու պարագային Լիբանանի սպանացող վտանգները: Մեզի կը մտահոգէ ու միաժամանակ կը հետաքրքրէ, մեր փափաքած Լիբանանը, իբրէ՛ս ազատ, գերիշխան պետականութիւն: Լիբանան մը՝ ուր համակենցութիւնն ու խաղաղ գոյակցութիւնն է պետականութեան նշանաբանը: Լիբանան մը, որ նախանձնախնդիր է իր գաւազներուն ապագայով, որպէսզի անոնք չհեռանան հայրենի հողէն, աշխատանքի բարգաւառ պետականութեան ի խնդիր: Լիբանան մը, ուր սահմանադրական բոլոր կառույցները կը գործեն անկաշկանդ, իրականաւորէն իրենց սահմանուած շրջագիծին մէջ, ուր բանակն ու ներքին ապահովութեան ուժերն են քաղաքացիներուն պաշտպանութեան երաշխիքը, ներքին ու արտաքին ամեն տեսակի հակառակորդներու, օրհնագանցներու դէմ: Լիբանան մը, ուր միայն պետութիւնն է արտաքին յարաբերութիւններուն որոշումի աղբիւրն ու պատասխանատուն: Մենք այս համոզումներով պիտի մասնակցինք խորհրդարանի յառաջիկայ ընտրութիւններուն, որուն համար ամբողջական յանձնառութեամբ պիտի քուէարկենք Մարտ 14-ի ուժերը ներկայացնող ընտրացանկերուն:

ԱՅՐՈՆ ՇԻՐՏԵՍԵԱՆ

ՀԱՏՈՒՎԾՆԵՐ՝ ՄԱՅԻՍ 1-Ի ԱՌԻԹՈՎ, ՆՈՐԱՆԿԱՆ ՀԱՅԱՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՆԱԽԱԳԱՔ ԼԵՒՈՆ ՏԵՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ ԵԼՈՅԹԷՆ

Ծ.Ն. Ստորեւ հատուածներ՝ Մայիս 1-ի առիթով, նորանկախ Հայաստանի Հանրապետութեան առաջին նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի ելոյթէն, որ կ'ընդգրկէ հայ-թուրք փոխ յարաբերութիւններուն մասին, Հայ Ազգային Գոնկրէսին պատկերացումը:

«Ա.»

Հայ-թուրքական յարաբերութիւններում վերջերս նկատուող ամնախաղէտ տեղաշարժը արժանի է յատուկ գնահատականի, որովհետեւ այն շօշափում է հայոց պետականութեան զարգացման ամենակենսական խնդիրներից մէկը: Միանգամայն ոչեմ, որ Հայ Ազգային Գոնկրէսը, բացառութեամբ իր մասը կազմող մի կազմակերպութեան, կողմ է հայ-թուրքական յարաբերութիւնների շուտափոք կարգաւորմանը եւ պատրաստ է այդ հարցում աջակցել Հայաստանի իշխանութիւններին ձեռնարկած բոլոր դրական քայլերին: Մեր միակ առարկութիւնը վերաբերում է Յեղասպանութեան ուսումնասիրման նպատակով հայ եւ թուրք պատմաբանների յանձնաժողովի ստեղծմանը, քանի որ մեր հասնագիտական ղա այլ բան, քան Հայոց Յեղասպանութեան ուրացում, չի նշանակում:

Իսկ այժմ տեսնենք, թէ ինչում է արտայայտուած յիշեալ տեղաշարժը: Այնպատ է, որ հայ եւ թուրք դիւանագետների զաղտնի փոփոխությունն ստեղծուել է մի աշխատանքային փաստաթուղթ, որն ընդգրկում է հետեւեալ կէտերը.

- Հայաստանի եւ Թուրքիայի միջեւ դիւանագիտական յարաբերությունների հաստատում.
- Պետական սահմանների փոխադարձ ճանաչում.
- Հայ-թրքական սահմանի բացում.
- Հայ եւ թուրք պատմաբաններից կազմուած յանձնաժողովի ստեղծում:

Հետագայում այդ փաստաթուղթը կոչուելով «ճանապարհային քարտէս», եւ բացայայտուեցին մի քանի այլ մանրամասներ: Ինչեւէ, բուն է, թէ մենք գործ ունենք միջպետական յարաբերությունների հաստատման մի լուրջ մտադրութեան հետ, մասնաւոր լիբանոնի փոփոխությունն ինչպէս իր ստեղծումն ու իր հարաբերութիւնները, որոնք մըսգնում են այս տպաւորութիւնը: Հայկական կողմի համար ակնյայտօրէն որոշակի դժուարութիւն պիտի յարուցէր հայ եւ թուրք պատմաբանների յանձնաժողովի ստեղծման գաղափարը, եւ վերջ ի վերջոյ նրան յաջողուել է այն վերանայնել միջատարական յանձնաժողով: Բայց դա ընդամենը չէ փոփոխութիւնը քաղաքական եւ հայ ժողովրդին հանդարտեցնելուն միտում մեղմասակցութիւն (եւֆիմիզ) է, քանի որ միջպետական կամ յանձնաժողովում են ենթադրում է ստեղծել պատմաբանների տարբարութիւն, ինչից հարցի էրթիւնն ամենմից չի փոխուում: Իսկ թուրքական կողմը չի կարող հաշուի չնստել ատրայէ-ճանակն հասարակութեան եւ սեփական ընդդիմութեան ճնշման հետ, ուստի ստիպուած կրկին վերադառնալու է իր նախկին դիրքորոշմանը: Հայաստանի եւ Թուրքիայի յարաբերութիւնները չեն կարգաւորուելու եւ հայ-թրքական սահմանը չի բացուելու, քանի դեռ Եւլան յառաջընթաց չի արձանագրուել դարաբախեան հակամարտութեան իւրժաման հարցում:

Այդ դէպքում արժ է առաջանում, ի՞նչն էր, ապա, բարձրացում այդ ամբողջ աղմուկի իմաստը: Յատը, հարցի պատասխանը դառնահամ է լինելու հայկական կողմի համար: Ամբողջ խնդիր այն է, որ Թուրքիան, Հայաստանի հետ յարաբերութիւնները կարգաւորելու ընդհանուր տրամադրութիւնները բացի, իր առջեւ նաեւ մի անելի նուազագոյն եւ յստակ նպատակ էր դրել, այն է ամեն գնով կանխել Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների նախագահ Պարաք Օպամայի եւ Ամերիկական գոնկրէսի կողմից Հայոց Յեղասպանութեան ճանաչում կտանգը: Թուրքիան լիովին հասու իր նպատակին, Հայաստանը մնաց ձեռնուճայն, իսկ Սփիւքը դարձեալ յուսախաբ եղաւ: Ֆոթոպոլային դիւանագիտութեամբ սխտած խաղի առաջին կէտն արարուեց 1-0 հաշուով յօգտու Թուրքիայի:

Թուրքիայի ղեկավարները նախագահ Օպամայի առջեւ դրին հայ եւ թուրք դիւանագետների աշխատանքի արդիւնքում ծնուած վերոյիշեալ փաստաթուղթը եւ, ինչպէս սպասելի էր, նրան հեշտութեամբ համոզեցին, որ հայ-թրքական յարաբերութիւնների կարգաւորման բնագաւառում յրազոյն գործընթաց է մեկնարկել: Օպաման, թէեւ գովելի ազնութեամբ, յայտարարեց, որ Հայոց Յեղասպանութեան գնահատման հարցում չի փոխել նախընտրական շրջանում արտայայտած իր տեսակէտը, սակայն պետական այրին վաշել կեցուածքով բացատրեց, որ մտադիր չէ խանգարել այդ դրական գործընթացին, հասկացելու տալով, որ Հայոց Յեղասպանութեան ճանաչման հարցն առայժմ հանում է Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների օրակարգին:

Կարելի՞ է արդէտք, Թուրքիային եւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներին մեղադրել երկերեսամիութեան մէջ: Ամենեւին ոչ: Թուրքիան, նախանձնելի դիւանագիտական հմարամտութիւն դրընտրելով, այս հանգրուանում փայլուն կերպով լուծեց իր հետապնդած առաջնահերթ խնդիրը: Իսկ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների նախագահը վարուեց այնպէս, ինչպէս նման իրավիճակում կը վարուէր ցանկացած պատասխանատու առաջնորդ: Եթէ այնուամենայնիւ, մեղադրանքի թիրախ փնտռելու անհրաժեշտութիւն կայ, ապա այդ թիրախը կարող են լինել միայն Հայաստանի վերջին տասնմէկ տարուայ իշխանութիւնները յանձնիմն Ռուպերթ Քոչարեանի, Վարդան Օսկանեանի, Մերժ Մարգեանի եւ Էտտարտ Նալպանտեանի, որոնք բառացիօրէն պղծեցին Յեղասպանութեան սուրբ գաղափարը, այն վերածելով քաղաքական աճուրդի ու սակարկութեան առարկայի: Եւ դա ոչ թէ պետական կամ ազգային վեհ նպատակների, այլ բացառապէս Սփիւքին հաճուանալու եւ ներքաղաքական դիվիդենտներ ստանալու մանրախնդիր նկատառումով:

Այս կապակցութեամբ հետաքրքիր է հետեւի նրանց վարած միանգամայն սնանկ ու վնասակար քաղաքականութեան էվոլյուցիային.

- Քոչարեանի վարչակազմի առաջին գործը եղաւ դաւանանական կամ հակազգային յայտարարել Թուրքիոյ հետ առանց նախապայմանների յարաբերութիւնների հաստատելու նախկին իշխանութիւնների որդեգրած քաղաքականութիւնը:

- Հայաստանի արտաքին քաղաքականութեան անկիւնաքարը հռչակուեց Յեղասպանութեան միջազգային ճանաչման պահանջը, որը որպէս հայ-թրքական յարաբերութիւնների կարգաւորման բանական հիմք, յոխորտանքով դրուեց նաեւ Թուրքիայի առջեւ:

- Երբ, երկար յամառելուց յետոյ, Քոչարեանը եւ Օսկանեանը ի վերջոյ համոզուեցին, որ այս ճանապարհը փակուողային է, նրանք վերադարձան իրենց կողմից ժամանակին դաւանանական յայտարարուած Թուրքիոյ հետ առանց նախապայմանների յարաբերութիւններ հաստատելու սկզբունքին, ակամայ բացառաբար վերջ Հայաստանի բոլորիւնը եւ Թուրքիոյ հիմք տալով անելի կոշտացնելու իր դիրքորոշումը:

- Թէ՛ այս օբյեկտի պատճառով, եւ թէ սեփական լեգիտիմութեան խնդիր լուծման նկատառումով, Մերժ Մարգեանն ընկաւ մի անելի վտանգաւոր ծայրաէդութեան գիրկը հայ-թրքական սահմանի բացումն ոչնչացնելու համար: Առնչուեալ ընդհանուր գեղասպանութեան ուսումնասիրման հարցով հայ եւ թուրք պատմաբաններից կազմուած յանձնաժողով ստեղծելու վերաբերեալ Թուրքիայի վարչապետ Ռեճեպ Թայիպ Էրտողանի կողմից տարիներ առաջ արուած համարեալ մոռացումը առաջարկին:

Ոչ՝ մի այլ բան, քան քաղաքական խարխափումների, անհեռատե քայլերի եւ անպատասխանատու ձեռնարկների այս խախտուակ շարքն է, ապա, որ յանգեցրեց նախապես Օպամայի Թուրքիա կատարած այցի բեղաբար արդիւնքին: Ի հարկէ, չի կարելի պնդել, որ եթէ չլինէր հայ-թրքական յարաբերութիւնների կարգաւորման հարցում մեկնարկած վերոյիշեալ գործընթացը, Օպաման Ապրիլի 24-ի իր ուղերձում, արդէն Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների նախագահի հանգամանակները, անպայման կ'արտասանէր գեղասպանութիւն բառը կամ ամերիկեան գոնկրէսը կը ճանաչէր Հայոց Յեղասպանութիւնը: Այսպիսի իրավիճակներ շատ են եղել, բայց երբեք այդ բանը տեղի չի ունեցել: Բայց մերկայ իրավիճակն Եւլանօրէն տարբերում է նախորդներից, քանի որ այս անգամ արդէն հարցի մերժման ֆորմալ պատրուակը Թուրքիայի հետ ամեն գնով, այդ բուն գեղասպանութեան ուրացման գնով, մերժեմալու Մերժ Մարգեանի ծախոր նախաձեռնութիւնն է: Այսպիսով, առանց որչա՛կ իսկ չափազանցութեան, հարկադրուած ենք արձանագրել. Մերժ Մարգեանեանը յանուն սեփական իշխանութեան երկարաճգման, բառիս բուն իմաստով, ծախեց Յեղասպանութիւնը: Նրա յաջորդ քայլն, ամենակամ, լինելու է Վարաքարը ծախելը, ինչից յետոյ, բնականաբար, նա դառնալու է առաջին հայը, որը կ'արժանանայ Նոպլեան մրցանակի:

Եւ մեղ՞ են արտայայտում վտահարաք, Մարգեանի վարքը շատ անելի ամբնայ գնահատականների է արժանանալու Հայաստանի եւ մանաւոր Սփիւքի արձատական շրջանակներում: Արդարութիւնը պահանջում է, սակայն, կատարուածում մեղադրանքի որոշ բաժին հասցեւորել նաեւ Սփիւքի ազգային ջոջերին, ովքեր ոչ միայն երբեք Հայաստանի իշխանութիւններին չգօուչարեցին գեղասպանութեան ճանաչման հարցը պետականօրէն բարձրացնելու ձեռնարկի ամբողջութեան ու վնասակարութեան մասին, այլեւ ընդհակառակը, ոգեւորութեամբ խրախուսեցին վերջիններիս արձանագրութեանը: «Ախրանքները» արդիւնքում ստանալով այն, ինչ ստացան: Անելի քան քառասուն տարիների ընթացքում Հայոց Յեղասպանութեան միջազգային ճանաչման նպատակով Սփիւքի ներդրած նախկան ջանքերն ու դրամական միջոցները, այսպիսով, մէկ օրում ջուրը թափուեցին: Դժուար է պատկերացնել, թէ ինչպէս կարելի է շտկել վիճակը եւ դարձանել պատճառուած վնասը:

Այս ամենով հանդերձ, թէկուզ նման տխուր արդիւնքում արտուած հայ-թրքական յարաբերութիւնների կարգաւորման ներկայ գործընթացը բոլորովին գուրկ չէ դրական տարրերից: Մի կողմից Թուրքիոյ բնական շահագրգռածութիւնը հայ-թրքական յարաբերութիւնների կարգաւորման հարցում, իսկ միւս կողմից այդ կարգաւորման պայմանատու մըր հայ-արտալէյճմանական յարաբերութիւններում ակնկալուող տեղաշարժով, որոշ հող է ստեղծում դարաբախեան հակամարտութեան կարգաւորման գործընթացի խթանման համար: Դրական պէտք է համարել նաեւ դէպքերի բերումով նախապես Օպամայի ստանձնած բարոյական պատասխանատուութիւնը, ինչը նրա ղեկավարած երկրի առջեւ պարտաւորութիւն է դնում անելի ակտիւօրէն ու անկողմնակալ կերպով ներգրաւուել ինչպէս հայ-թրքական յարաբերութիւններին, այնպէս էլ դարաբախեան հակամարտութեան կարգաւորման գործընթացում: Պարաք Օպաման խտէախտ է բառիս ամենադրական իմաստով: Իսկ յայտնի է, որ թէեւ աշխարհը տվորաբար կառավարում են պրագմատիկներն ու ցիբիլները, բայց քաղաքակրթութիւնն առաջ են մղում ժամանակ առ ժամանակ յայտնուող խտէախտները: Ընդ որում, խտէախտ անելով, ես ամենեւին նկատի չունեմ յիփոլոզներին, այլ քարոյականութեան, ազնութեան եւ արդարութեան հարցերում կայուն սկզբունքներ ունեցող հազուագիտ պետական անձանց: